

UDK 811.163.42'36(091)
Izvorni znanstveni rad
Rukopis primljen 21. XII. 2019.
Prihvaćen za tisak 18. III. 2020.
<https://doi.org/10.31724/rihjj.46.1.9>

Ivana Lovrić Jović

Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje
Ulica Republike Austrije 16, HR-10000 Zagreb
ilovric@ihjj.hr

RASPRAVA O PRIRODI I SLOVOPISU VELIČANSTVENOGA JEZIKA HRVATSKOGA – APPENDINIJEVA *GRAMMATICA DELLA LINGUA ILLIRICA* IZ 1808. GODINE¹

Franjo Marija Appendini dubrovački je Talijan, još jedan u nizu onih koji su hrvatski jezik htjeli opisati i time usustaviti. Odmah nakon dolaska Dubrovačke Republike pod francusku vlast, na talijanskome je jeziku 1808. godine izdao gramatiku hrvatskoga jezika, tad nazvanoga ilirskim: *Grammatica della lingua illirica* kako bi svijet upoznao s najsavršenijim jezikom od svih na svijetu. Prethodile su mu druge štokavske gramatike (Kašićeva, Della Bellina, Tadijanovićeve, Reljkovićeve, Lanosovićeve, Jurinova i Voltićeva), pa je imao prilike birati uzore, a izabrao je Kašića i Della Bellu. Prvo izdanje *Gramatike* ima 360 stranica. Podijeljena je u dva dijela, a najveća joj vrijednost leži u najopširnijoj dopreporodnoj sintaksi. Bila je predmetom prijepora – kritika i pohvala suvremenika, a kao jezični je priručnik popularna bila barem četrdesetak godina. U radu se opisuje Appendinijevo poimanje hrvatskoga jezika i predstavljanje njegova slovoписа. Autor *Gramatike* opisao je hrvatski izgovor vrlo detaljno, uhom Talijana. Pritom je pokušavao uzeti u obzir višestrukosti dijalektnih ostvaraja talijanskoga jezika (venecijanski, rimski) i hrvatskoga jezika (dubrovački, bosanski, dalmatinski, istarski i kajkavski) – kako po pitanju izgovora tako i po pitanju slovoписа. Appendinijevo tumačenje slovoписnih pitanja bilo je relevantno znajući da je bio na čelu povjerenstva koje je imalo za zadatak urediti grafijsko pitanje, a sastavljeno je na poticaj austrijske Pokrajinske vlade, 1820. godine u Zadru.

¹ Ovaj je rad financirala Hrvatska zaklada za znanost projektom *Retrodigitalizacija i interpretacija hrvatskih gramatika do ilirizma* (IP-2018-01-3585).

1. Uvod

Appendinijeva opčinjenost hrvatskim jezikom urodila je njegovim opsežnim opisom na talijanskome jeziku koji obuhvaća i tradicionalno slabo popraćenu sintaktičku razinu. Svoju je *Gramatiku* izrađivao u osvit preporodnih zbivanja i na njih je izravno utjecao, poglavito zbog izbora dubrovačkoga govora stiliziranoga naddijalektnom jekavskom štokavštinom, što je za Appendinija, kako se doznaje iz njegovih riječi, u odnosu na ilirski predstavljalo isto što i toskanski u odnosu na talijanski: književnojezični uzor dostojan normiranja.

Iz biografskih se podataka ne razabire neki opipljiv razlog, možda i privatne prirode, na kojemu bi se temeljila tolika filologova sklonost našem jeziku, što ga je u uvodu svoje knjige izdašno uzdizao i izdizao iznad drugih, pa se može pretpostaviti da je udjela u tome imala i očaravajuća ljepota Dubrovnika, grada koji ga je prihvatio kao vlastita građanina. Appendini je uzvratio posvetivši Dubrovniku velik dio svojih istraživanja – jezičnih, povijesnih i kulturoloških.²

1.1. Život i djelovanje

Francesco Maria Appendini (Frano Marija Appendini) rođen je u Italiji, u mjestu pokraj Torina, 1768. godine.³ Postavši punoljetnim, stupio je u Rimu u Red pijarista, gdje je studirao filozofiju, književnost, teologiju i govorništvo te završio taj obrazovni stupanj teološkom raspravom na temu svetoga Augustina i svetoga Tome Akvinskoga. Na nagovor jednoga od profesora, dubrovačkoga pjesnika Faustina Galjufa⁴, 1791. došao je u Dubrovnik, u kojemu se u crkvi svetoga Ignacija iduće godine zareadio te postao profesorom retorike na pijarističkom *Collegiumu Rhagusinumu* sa sjedištem u spomenutoj crkvi.⁵ Njegov se kasniji

² U ovome su radu svi prevedeni citati iz Appendinijeve *Gramatike* rezultat autoričina cjelovita prijevoda koji je započet za potrebe projekta *Dopreporodne hrvatske gramatike*, a dovršen za potrebe projekta *Retrodigitalizacija i interpretacija hrvatskih gramatika do ilirizma*. Oba se projekta izvode unutar Odjela za povijest jezika i povijesnu leksikografiju Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje.

³ Opći biografski podatci crpljeni su iz Appendini 1893 i iz Pliško 2003.

⁴ U literaturi se navodi i inačicom *Gagliuffi* (Pliško 2003: 5).

⁵ Danas se u tome prostoru nalazi Biskupijska klasična gimnazija Ruđera Boškovića, a sama je drevna visokoobrazovna institucija, *Collegium Rhagusinum*, poslužila kao simbolični temelj pri osnivanju jednoga od najmlađih sveučilišta u zemlji (2003. g.) – Sveučilišta u Dubrovniku – pri kojemu postoji i podružnica Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje. Sveučilište se na dičnu tradiciju pozvalo uvrstivši latinsku inačicu imena koja je ravnopravno zastupljena u logu institucije: *Universitas studiorum ragusina*.

institucijski uspon, radije nazvan znanstvenim posvećivanjem dubrovačkoj, ali i široj hrvatskoj temi, odvijao u istome prostoru. Francuske su vlasti 1808. godine spomenutu ustanovu zamijenile novom – zavodom *Liceum-convictum* – samostanskim licejem čijim je ravnateljem postao Appendini, dok je za austrijske vlasti u istome prostoru bio prefektom i profesorom novoimenovane petorazredne gimnazije (*Gimnasia Rhacusini*).

Iz Dubrovnika će se iskrasti tek kao šezdesetsedmogodišnjak, kad će otići u Zadar o važnome poslu: nakon bratove će smrti preuzeti njegove dužnosti generalnoga ravnatelja dalmatinskih gimnazija i upravitelja zadarskoga liceja. U tome će gradu umrijeti nakon nepune dvije godine.

Njegov je utjecaj bio velik i dugosežan, što je i u skladu s glavnom značajkom isusovaca, poznatih po karizmi temeljenoj na proživljenosti baštine. Appendinijeva zaintrigiranost dubrovačkom književnom i kulturnom prošlošću iz njegova je pera iznjedrila knjigu *Notizie storico-critiche sulla antichità de' Ragusei* (*Povijesno-kritičke bilješke o starini, povijesti i književnosti Dubrovčana*), što je u dva sveska izišla 1802. i 1803. godine u gradu kojemu je posvećena.⁶

Veliku je ulogu imao i u razvoju dubrovačkoga školstva i u uvođenju hrvatskoga jezika u nastavu. Premda su isusovci bili poznati kao promicatelji narodnoga jezika pa su prvi potaknuli i njegovu svjesnu standardizaciju (Katičić 1999: 153–156), dubrovačka je gimnazija, koja je kao isusovačka humanistička škola s radom započela školske godine 1619./1620., još u Appendinijevo vrijeme poučavala isključivo na latinskome i na talijanskome jeziku te je nastavnički kadar dolazio iz Italije.⁷

Osim što je institucijskim djelovanjem (kao prefekt novoutemeljene gimnazije) mogao utjecati na ustroj te vrste te je organizirao osnovno školstvo u Cavtatu, Stonu i Orebiću,⁸ Appendini je i vlastitim djelima hrvatski jezik uveo u metodologiju poučavanja, u temu poučavanja ili je hrvatske govornike odredio kao ciljanu učeničku skupinu. Izradio je gramatiku latinskoga jezika s talijanskim

⁶ Appendini, Francesco Maria. 2016. *Povijesno-kritičke bilješke o starinama, povijesti i književnosti Dubrovčana*. Prev. Šoljić, Ante. Matica hrvatska, Ogranak Dubrovnik. Dubrovnik.

⁷ Vanino, Miroslav. 1969. *Isusovci i hrvatski narod*. Filozofsko-teološki institut Družbe Isusove. Zagreb. 14; prema Franić 2005: 2.

⁸ Podatak o osnovnim školama u okolici iz Pliško 2003: 7.

i hrvatskim metajezicima,⁹ 1825. je godine preveo na hrvatski jezik talijansku gramatiku za pučke škole (rukopis u Knjižnici dominikanaca u Dubrovniku) te je iste godine izradio i kratku čitanku udžbenik talijanskoga jezika za dalmatinsku mladost.¹⁰

U predgovoru *Rječosložju*¹¹ Joakima Stullija iz 1806. načeo je veliku temu o izvrsnosti hrvatskoga jezika, koju je dvije godine poslije razradio u svojemu najvećem i najvažnijem djelu, naslovljenomu *Grammatica della lingua illirica*.¹² Jezikoslovčevu ulogu nije, kao promicatelj novih ideja, nadišao samo u *Grammatici* i u spomenutim *Povijesno-kritičkim bilješkama*, već je na dubrovačko društvo utjecao i kao vrstan govornik – umješno je, uz mnoštvo pohvala, državnim i crkvenim uglednicima poručivao i jasne kritike (Seferović 2015: 312).

To ne znači da i sam nije griješio i da nije bio neshvaćen barem u dijelu svojega stvaralaštva. Veliko je nezadovoljstvo izazvao svojom jezikoslovnom raspravom iz 1810. godine, *Dell'analogia della lingua degli antichi popoli dell'Asia Minore con la lingua de popoli antichi, e recenti della Tracia, e dell'Ilirico (O poveznicama između jezika drevnih naroda Male Azije, klasičnih jezika i mlađih jezika s područja Tracije i Ilirije)*.¹³ Optužbe kolega suvremenika svodile su se na mišljenje kako su mu stranice „pune krivih postavki i neznanstvenih kombinacija o usporedbi slavenskih jezika s drugim jezicima” (Appendini 1983).

Appendini je, osim u govorima u kojima se osvrtao na opće sadržaje, kritičan bio i u stavovima o književnim pitanjima. Za razliku od tadašnjega sveopćeg veličanja pjesama na narodnome jeziku, tvrdio je kako su grube i kako se bave nasilnim doživljajima što su popraćeni smijehom i obračunima uzrokovanim ljubavnim jadima. Druge pak, što ih naziva *popjevka*, imaju više ljudskosti,

⁹ *I primi elementi della lingua latina composti in italiano ed in illirico ad uso degli scolari delle scuole pie di Ragusa*, objavljeno u Dubrovniku 1814. g.

¹⁰ *Introduzione alla Grammatica italiana per uso della gioventù della Dalmazia*, 1825. (Uvod u talijansku gramatiku za uporabu dalmatinske mladosti).

¹¹ U dvama dijelovima: 1. dio – *Rječosložje ilirsko-italijansko-latinsko*, Dubrovnik 1806.; 2. dio – *Rječosložje slovinsko-italijansko-latinsko*, Dubrovnik 1810. Appendinijeva je rasprava nosila naslov *De praestantia et vetustate linguae illiricae*.

¹² Nezadovoljan postojećim gramatikama hrvatskoga jezika, sastavio je novu u čijemu je uvodu opisao zašto nije bio zadovoljan dotadašnjima te pokazao kako poznaje sve te gramatike (o kojima će biti riječi dalje u radu). Njegova je *Gramatika* tiskana u Dubrovniku 1808. godine, a uslijedila su i tri reizdanja (1828., 1838. i 1850. g.).

¹³ U navođenju onodobnih naslova izvornika vjerno se prenose i pravopisno-slovopisne značajke (*Illirico*, npr.).

ali ne bježe od gruboga izražavanja ljubavnih sadržaja (Appendini 1803: 255, 257; prema Leto 1992: 136–138).

Appendinijeva nesklonost pjesničkomu izrazu i temama pjesama pisanih narodnim jezikom možda otkriva onaj procjep u potpunome razumijevanju tuđe baštine što je uzrokovan oblikovanjem svijesti izvan jezika te baštine. Dogodilo se to, vjerojatno, i Albertu Fortisu (Fortis 1774) kad je neke naše, točnije morlačke¹⁴, običaje opisivao kao nazadne (pranje tek rođena djeteta u hladnoj vodi, spavanje na tvrdomu u kolibama itd.).¹⁵

Dubrovačka je povijest uoči propasti Republike umnogome rasvijetljena u Appendinijevu dnevniku pisanome od 1806. do 1807. godine (na talijanskome jeziku). Iako taj važan zapis do danas nije doživio potpun objavljen prijevod, znalci su ga čitali i cijenili od 1906. kad je postao dostupan javnosti.¹⁶ Nepune dvije godine nakon toga postao je građom za neskromno izdanje posvećeno padu Dubrovnika.¹⁷

1.2. Appendinijeva trojezičnost

O tome kojim se jezikom i na koji način Appendini služio dok je boravio u Dubrovniku, pune četrdeset i četiri godine, možemo zaključivati prema poznatim podacima iz njegova života, uključujući i njegovu bibliografiju, kao i iz povijesno-jezičnih istraživanja dubrovačkoga govora. Potonji nas uče da su se u Dubrovniku istodobno rabila tri jezika, što je ovisilo o funkcionalnome stilu i o temi razgovora, tj. sugovorniku u razgovoru. Važnu je ulogu odigrao latinski kao službeni jezik Dubrovačke Republike sve do njezina pada 1815. godine. Pojednostavljeno rečeno, talijanski se rabio u trgovini i diplomaciji, latinski u crkvi, u gimnaziji, u javnim službama te u humanističkoj književnosti, a hrvatskim se govorilo u obitelji te su na njemu nastajala i djela u stihu, različita

¹⁴ Morlaci ili Vlasi za tadašnje su Mlečane označivali stanovništvo koje je živjelo u zaleđu, a odnosilo se na proteg od Rijeke do Budve.

¹⁵ Na to je oštru kritiku dao pjesnik Ivan Lovrić (1754. – 1777.) rekavši kako su zato naša djeca snažnija, a san slađi. Dojmove je proširio i tvrdnjom kako je ljubav i suradnja mnogo lakša u takvim obiteljima nego u prostorima učenih ljudi (Lovrić 1776: 86).

¹⁶ Tad su ga, s hrvatskim naslovom (*Ratovanje oko Dubrovnika godine 1806. Doslije nepoznati spis Fr. M. Appendini-a*), ali u talijanskome izvorniku, objavili Petar Kolendić i Josip Nagy.

¹⁷ Vojnović 2009: XXVII. Navodi ga u popisu izvora. Lujo Vojnović bio je pravnik, diplomat i književnik. Stariji mu je brat Ivo Vojnović.

dramska djela i skromna proza. Mletačkim su u Dubrovniku govorili sve manje trgovci i pomorci, a toskanski je talijanski kao jezik kulture, koji su donijeli naši studenti iz talijanskih sveučilišta i trgovci koji borave u Italiji, potisnuo mletački (Muljačić 1962: 341). Autor *Gramatike* u Dubrovniku nije imao svoju obitelj ma koliko svoje sugrađane doživljavao bliskima, no iz njegovog je gramatičkoga opisa vidljivo da je dobro vladao i razgovornim stilom hrvatskoga jezika, koji je usvojio pisanim i govorenim putem i to idealno, na mjestu na kojemu se on govori. Poznavanje toga jezika bilo mu je nužno za proučavanje baštine područja u kojemu se govori. Poznato je da se služio literaturom na hrvatskome jeziku te da je na hrvatski preveo talijansku gramatiku i austrijski građanski zakonik (oboje ostalo u rukopisu).¹⁸ Tijekom studija, a poslije i svojim funkcijama i znanstvenim sklonostima, latinski – koji mu je i srcu najviše bio prirastao (Seferović 2007: 39) – rabio je najčešće (na njemu je napisan i spomenuti uvod u Stullijevo *Rječosložje*), dok mu je talijanski bio materinski, pa se njime najlakše izražavao, stoga ne čudi što je tim jezikom ispisao i svoj dnevnik. Na talijanskome je pisao i prigodničarske pjesme u povodu svadbe ili smrti uglednih građana te u počast austrijskim vladarima,¹⁹ što nije bio izraz njegove slobodne volje, nego uputa u skladu s modernističkim tendencijama novih vlasti koje su odbacivale latinsku retoriku u zamjenu za talijanski kičeni govor (Seferović 2007: 39). Iz svega se može zaključiti kako je Appendini svoju trojezičnost imao prilike njegovati do kraja života, a ona mu je poslužila i kao temelj za važne zaključke o veličanstvenoj prirodi hrvatskoga jezika. Njemački jezik, nažalost, nikad nije usvojio iako mu je bio nužan za detaljnije bavljenje slavistikom.²⁰

1.3. Zapisivanje autorova osobnoga imena i prezimena u hrvatskome jeziku

S obzirom na to da se ovaj rad bavi slovopisom, dobro je razriješiti i mogućnosti zapisivanja samoga autorova imena i prezimena. U literaturi na hrvatskome jeziku ono je potvrđeno u nekoliko inačica: u izvornoj talijanskoj – *Francesco*

¹⁸ Taj je rukopis odbila tiskati austrijska jezična cenzura, a u Znanstvenoj je knjižnici u Dubrovniku sačuvan samo predgovor *Mudrijem ljubiteljima jezika i književstva slovinskoga*, Appendini 1983.

¹⁹ *Serto poetico in lode del signor dottore Michel'Angelo Roini; Versi in morte di Giorgio Detorres; Per le nozze del signor Cavaliere Gianluca Garagnin* (Pliško 2003: 5).

²⁰ Na učenje njemačkoga jezika nagovarao ga je Kopitar kako bi bolje probudio slavističke studije. Appendinijevo je odbijanje Kopitara razočaralo te je promijenio svoje dobro mišljenje o njemu kao filologu (Leto 1992: 137).

Maria Appendini – te u nekoliko djelomično ili potpuno pohrvaćenih – najčešće *Franjo Marija Appendini*, zatim i *Franjo Marija Apendini*²¹, *Frano Maria Appendini*²² te *Frano Marija Appendini*. U ovome je radu odabrana potonja, i to prema načelima zapisivanja one inačice (ponašijenčenoga) osobnoga imena koja je u mjestu za koje se ime vezuje jedina potvrđena – *Frano*. Lik *Marija* općehrvatski je i dubrovački, a prezime se zapisuje prema načelu zapisivanja stranih prezimena – u izvornome obliku.²³ Istu predlaže i povjesničar Nenad Vekarić u radu u kojemu tematizira pohrvaćivanje talijanskih imena u Dubrovniku. Inačica *Frano* potvrđena je i u Bersinim *Dubrovačkim slikama i prilikama*²⁴ i u *Leksikonu hrvatskih pisaca* (Vekarić 1995: 17, 24; LHP 2000: 19).

Koliko god odan bio jeziku grada domaćina, mala je vjerojatnost da se Appendini potpisivao pohrvaćenom inačicom, pa taj podatak nije mogao biti od pomoći u izboru suvremene inačice njegova ponašijenčena imena. No, u svojoj *Gramatici*, pri opisivanju suglasničkoga inventara hrvatskoga jezika, za opis suglasnika *f* u imenima preuzetima iz stranih jezika, navodi primjer *Frano* – *Francesco*, što je nepobitan dokaz da bi i svoje ime ispisao inačicom *Frano*.

2. O *Gramatici*

2.1. Razlozi za nastanak *Gramatike*

Opis uporabe hrvatskoga jezika viđen je, dakako, i prije ove *Gramatike*, koja je tiskana pet godina nakon Voltićeve²⁵, pa Appendini u Uvodu objašnjava zašto ga je i on imao potrebu izraditi. Praktični poticaj dao mu je generalni intendant Ilirskih provincija, maršal Auguste Marmont, vojvoda od Dubrovnika, poznat i kao svesrdan promicatelj dubrovačke kulturne djelatnosti te zaslužnik za uvođenje hrvatskoga jezika u škole (Pliško 2003: 13).

²¹ Potvrda ove inačice vrlo je rijetka, pa se ovdje donosi – <http://www.matica.hr/media/knjige/raspre-i-rasprave-847/pdf/kazalo-imena.pdf>.

²² U časopisu *Zora dalmatinska*, godina 1. (1844: 26) slovoпис u citiranoj jedinici nije jednak suvremenomu, tj. standardnomu, ali je za glas *nj* potvrđen znak *nj*, naprimjer u *knjixevnikah*. Intervokalno se *j* nije zapisivalo ni u dočetu drugih imena: *Andria*. Osim toga, njemačka inačica istoga imena prilagodila se s dočetkom *-e*, pa se za *Franz Xaver* nalazi *Frane Saverio*.

²³ U *Hrvatskome pravopisu* (Jozić i dr. 2013: 74) pravilo je oprimjereno prezimenom *Appendini*.

²⁴ „Šta je Frano Appendini mislio o rasporostranjenosti slavenskih jezika...” (Bersa 1941: 101).

²⁵ Mala *Grammatica illirica* dio je rječnika Josipa Voltića iz 1803.: *Ričoslovník iliričkoga, italijanskoga i nimačkoga jezika*, koji je 2016. u Institutu za hrvatski jezik i jezikoslovlje doživio pretilak, transkripciju i prijevod, a priređivačice Marijana Horvat i Sanja Perić Gavrančić izradile su i popratnu studiju.

U svojem Uvodu Appendini ustvrdio kako „ima jedna velika stvar koja nedostaje dalmatinsko-ilirskome dijalektu, a to je gramatika koja bi istovremeno ustanovila prava i postojana pravila pisanja i tvorbe za same govornike, ali bi i strance upoznala s ovim jezikom. Time bi pridonijela prepoznatljivosti i slavi njegovih pisaca i njegova naroda” (Appendini 1838: VIII).

Pohvalno se izražava govoreći o gramatici Adama Bohoriča, no ističe kako je neuporabljiva jer „opisuje ilirsko-kranjski dijalekt, krajem 16. stoljeća (...) na latinskome i njemačkome jeziku” te mu se ne sviđa što se Bohorič previše ugledao na grčki sustav. Preporučuje ju „za onoga koji bi volio otkriti velike poveznice između ilirske i latinske sintakse” (Appendini 1838: VIII).

Appendini nadalje spominje prvi gramatički opis našega jezika iz 1604. godine što ga je na latinskome izradio isusovac Bartol Kašić kako bi isusovačke misionare poučio jeziku puka, stoga se to djelo opravdano naziva priručnikom. Appendini u argumentiranju prepričava Kašićeve riječi kako za svoju gramatiku *Institutionum linguae Illiricae libri duo*²⁶ nije imao uzora te dodaje kako ne treba pretjerati hvaleći Kašića kao prvoga koji je, „najiskrenije rečeno”, tek ustanovio podjelu i oblike imenične sklonidbe i opisao sprezanje ilirskih glagola te prvoga koji je, premda razasuto i škrto, dao pokoje pravilo o različitim dijelovima rečenice. Dodaje Appendini kako je sam Kašić, imajući na umu skromnost svojega djela, zaželio da neki učeni sunarodnjak dovrši ono što je on započeo. Svoj osvrt na prvu hrvatsku gramatiku Appendini zaključuje riječima: „Premda je takvih pokušaja bilo, nije se napredovalo mnogo.”²⁷

U svojem Uvodu autor konkretnije pohvaljuje Della Bellinu gramatiku *Istruzioni grammaticali della lingua illirica*²⁸ iz 1728. i gramatiku Josipa Jurina *Grammatica Illyricae juventuti Latino-Italoque sermone instruendae accomodata* iz 1793., dok Šitovićevu gramatičkomu priručniku *Grammatica latino-illyrica* iz 1713. pohvaljuje koncepciju. Naprotiv, za Mikaljin gramatički priručnik *Gramatika talijanska ukratko ili kratak nauk za naučiti latinski jezik* iz 1649. (Mikalja 2008) piše kako „nimalo ne koristi usvajanju ilirskoga, jer se sastoji od malo pra-

²⁶ *Osnove ilirskoga jezika.*

²⁷ Appendini 1838: IX: „Non può dunque il Cassich abbastanza encomiarsi per avere il primo distinte e formate, dirò così, le declinazioni dei nomi e le conjugazioni dei verbi illirici, e di aver quà e là, assai digiunamente per altro, dato qualche regola sulle varie parti del discorso.” itd.

²⁸ *Gramatičke pouke o ilirskome jeziku* – pretpoglavlje u *Dizionario Italiano, Latino, Illirico (Rječnik talijanskoga, latinskoga i ilirskoga jezika)*. Pretisak: Della Bella 2006.

vila pisanih ilirskim jezikom za učenje talijanskoga”, a za gramatiku Tome Babića *Prima grammaticae institutio pro tyronibus illvricis accommodata*²⁹ iz 1712. drži kako je do njegova vremena „zasluženo sasvim zaboravljena” (Appendini 1838: IX).

Kad je, nakon mnogih godina uložena truda u nabavljanje svih postojećih gramatičkih priručnika, shvatio kako su nedostatni (izrazio se strože: „njihovo je postojanje potpuno beskorisno”), odlučio je izraditi gramatiku koja bi se bavila i onime što je već objavljeno, ali teško doseživo, a svoj je posao gramatičara nazvao najtežim, najsuhoparnijim i najdosadnijim od svih književno-jezičnih poslova (Appendini 1838: X).

Ipak, svojim se opsežnim gramatičkim priručnikom oslanja na Della Bellu, pogotovo u činjenici što normira naddijalektnu jekavsku štokavštinu, uglavnom dubrovačku, ali i u sadržaju Uvoda, u paradigmama sklonidbe i sprezanja, te u građi, koja je u Appendinija očekivano opsežnija i suvremenija. Od svojega se uzora udaljava tako što izjednačuje dubrovački govor s dalmatinsko-bosanskim.

2.2. Jezik koji opisuje i naziv kojim ga imenuje

Hrvatski je jezik Appendini usvojio u Dubrovniku, pa je dubrovački razgovorni i književnojezični izraz temelj autorova hrvatskoga izričaja. Njega je proširio u dalmatinsko-bosanski jer ga je držao *najsavršenijim*. U toj je jezičnoj estetici imao prethodnikā – dvostrukoga sunarodnjaka što se istomu jezičnom izričaju divio stoljeće i pol prije – isusovca Jakova Mikalju (s *Blagom jezika slovinskoga* iz 1649./1651.)³⁰, koji je u Dubrovniku proveo samo tri godine, zatim isusovca Ardelija Della Bellu, također potpunoga sunarodnjaka (s *Gramatičkim poukama o ilirskome jeziku* iz 1728. u sklopu trojezičnoga rječnika talijansko-latinsko-ilirskoga iz 1728.), što je u Dubrovniku proveo manje od deset godina u nekoliko navrata i – prije svih – isusovca Bartola Kašića (s *Osnovama ilirskoga jezika*

²⁹ Udžbenik latinske gramatike na hrvatskome jeziku s hrvatsko-latinskim rječnikom.

³⁰ Kao i Appendini, Mikalja je bio Talijan s dubrovačkom adresom. U uvodu svojega *Rječnika* Mikalja kaže: „Ja sam, međutim, u ovaj rječnik nastojao unijeti samo najprobranije riječi i najljepši govor, budući da i u talijanskome, bez obzira na njegovu bogatu dijalektu raznolikost, u pisanome jeziku svatko bira toskansko ili rimsko narječje, priznavajući ga najljepšim pa i knjige dolikuje pisati tim jezikom.” (prevela autorica u sklopu izdanja Mikalja 2011b: 7).

iz 1604.), koji je u Gradu boravio više od 15 godina. Spomenuta su djela napisana na latinskome ili na talijanskome jeziku, osim Mikaljina, čiji je metajezik hrvatski te je zapamćen i kao prvi trojezični rječnik s polazišnim jezikom hrvatskim i prvi rječnik s modernom koncepcijom i organizacijom rječničke natuknice, zašto se Mikalja smatra „začetnikom rječničarstva” u hrvatskoj tradiciji (Mikalja 2011b: 1095).

Za ono je doba stručni pojam *ilirski* označivao štokavsku ikavicu, a za Appendinija su izrazi *ilirski* i *dalmatinsko-bosanski* kadšto u tekstu bili istovrijednice: „Ilirski dijalekt, ili dalmatinsko-bosanski, najsavršeniji je od svih”, a kadšto je pod nazivom *ilirski* razumijevao sve slavenske jezike. To se zaključuje iz zemljopisne rasprostranjenosti koju mu pripisuje: od Makedonije do Baltika, te i dalje, do Kine. To što i sam tvrdi da mu je opseg začuđujuć, nije ublažilo pretjeranu tvrdnju kako se tim jezikom služi šezdeset naroda ili nacija (Appendini 1838: IV).

U prvome, užem, značenju Appendini za ilirski dijalekt ili dalmato-bosanski, *najsavršeniji* dakle, kaže da svoju arhaičnost u vidu svježine i jednostavnosti zadržava do 19. stoljeća, zbog čega Dalmato-Ilire mogu razumjeti govornici ostalih slavenskih *dijalekata*. Obratno se ne može reći jer Čehe, Poljake i Ruse, dijelom i zbog toga što preuzimaju riječi iz stranih jezika, Dalmatinci i Iliri ne razumiju lako. Daje, usto, konkretan i precizan zaključak kako književni izgovor sjevernih dijalekata odgovara pučkomu izgovoru dalmato-ilirskoga dijalekata, pa i ilirsku inačicu Svetoga pisma uzdiže kao najvjerniju, najjednostavniju, najsvečaniju i najuzvišeniju (Appendini 1838: V, VI).

Četrdesetak godina poslije Mažuranić u svojoj *Slovnici hrvatskoj* tumači naziv *ilirski* kao pojam izrastao iz zemljopisnoga imena, zaključujući kako će se on služiti nazivom *hrvatski* već i zato što je narodu bliži, odnosno, razumljiviji (Mažuranić 2008: 171–172).

Iz nesustavnih definicija jezika koji opisuje može se zaključiti kako je tema njegove analize ipak ilirski jezik koji on čita i čuje kroz dubrovačko-bosanski, koji smatra jednim od četiriju dijalekata, što je u skladu s tadašnjom nejasnom klasifikacijom slavenskih jezika prema kojoj postoji jedan slavenski jezik s četirima narječjima: poljskim, češkim, ruskim i ilirskim. Potonje je imalo svoja podnarječja.

U takvim je klasifikacijama mjesto hrvatskoga jezika bilo tijesno i upitno jer je kajkavsko narječje pripadalo slovenskomu jeziku, a štokavsko srpskomu. Pridjevom *hrvatski* ponajviše je imenovana kajkavska, točnije sjeverozapadna Hrvatska. Kako je postojala vjerojatnost da će se to ime poimati kao nametanje pa će se teže postići književnojezično ujedinjenje, a postojala je i teorija prema kojoj su južni Slaveni potomci Ilira, naroda koji je prije slavenske seobe nastanjivao Balkan, hrvatski su preporoditelji uzeli ilirsko ime koje je imalo na ovim prostorima dugu tradiciju, još od antičkih vremena. Pod njim su razumijevali dvoje: jedno je južnoslavenski prostor (antički *Illyricum*), a drugo je razjedinjeni nacionalni korpus, trojednica (Hrvatska, Slavonija, Dalmacija). Ilirsko je ime bilo istoznačnica za južnoslavensko samo u programima, ali je u praksi ono bilo istoznačnica za hrvatsko ime, što pokazuje i njegova zamjena u naslovima gramatika (umjesto *iliriska slovnica hrvatska slovnica*) i u imenima institucija (*Matica ilirska* mijenja ime u *Matica hrvatska*) (Tafra 2006: 45).

Naziv *ilirski* za *hrvatski*, kad govorimo o jeziku, imao je dugu tradiciju pa ga susrećemo već dva stoljeća prije, u Kašića. Za ono se doba to tumači preuzimanjem iz antičke tradicije, što je bio vrlo precizan naziv za narode i jezike na širem južnoslavenskom prostoru, u nevjerničkim krugovima, kamo su se upućivali isusovački misionari (kojima je Kašićeva gramatika bila namijenjena). Prema detaljnoj će se analizi Kašićeve gramatike zaključiti kako on opisuje ikavsko/ijekavsku koine izraslu iz bogate baštine hrvatske književnosti dalmatinsko-dubrovačkoga i bosansko­franjevačkoga kruga, a „ime (je) ilirsko više bilo etiketa nego oznaka sadržaja”.³¹

Uz taj su naziv na hrvatskim prostorima u uporabi *slovenski* i *hrvatski*. Potonji rjeđe iako je, kao ime zemlje, već gotovo tristo godina prije potvrđen ni manje ni više nego iz pera slavnoga Dantea Alighierija, pisca čiji je model književnoga jezika presudno utjecao na standardizaciju talijanskoga jezika temeljenu na firentinskome govoru.³²

³¹ Iz pogovora Darije Gabrić Bagarić u Kašić 2002: 392, 431.

³² Alighieri 1865: 622 (XXXI. pjevanje, 103. stih): *Qual è colui che forse di Croazia // viene a veder la Veronica nostra*. Ovdje se navodi prijevod Mate Marasa: *K'o onaj koji iz Hrvatske valjda dolazi našu Veroniku zreti*.

2.3. O strukturi Appendinijeva priručnika *Grammatica della lingua illirica*

Svoju je opsežnu *Gramatiku* Appendini ispisao na 329 stranica, no treće joj je izdanje sadržavalo 389 stranica. Podijelio ju je u devet poglavlja (što ih naziva raspravama) i raspodijelio u dva dijela. Deseti je, *Rasprava o ilirskome slovo-pisu*, smješten između velikoga uvoda i prvoga dijela te grafički nije posebno obilježen kao samostalno poglavlje.

Prvi dio započinje prvom raspravom – o imenicama, drugi opisuje zamjenice, treći glagole, a četvrti nosi naslov *O participu, o prilogu, o prijedlozima, o uzvicima i o veznicima*.

Drugi je dio posvećen sintaksi, a započinje s dvanaest osnovnih sintaktičkih pravila, nakon čega se redaju rasprave. Prva je rasprava posvećena imenicama, no donosi i rječnik najpotrebnijih riječi koje će talijanskomu govorniku pomoći u svakodnevnoj komunikaciji s Hrvatima. Dijeli ih u dvadeset i tri pojmovna grozda, pri čemu nadređene ispisuje ispred podređenih. U drugoj raspravi opisuje pridjeve, treća je posvećen glagolima, četvrta nepromjenjivim i djelomično promjenjivim riječima u diskurzu, a u petoj se raspravi nalazi praktični priručnik što bi trebao biti od pomoći Talijanima pri učenju hrvatskoga jezika, pa sadržava 120 *ilirskih* izreka u kojima je opisan izgovor, naglasak i red riječi.

U prvome se izdanju *Gramatike* nalazi i autorova posveta generalu Augustu Marmontu, u kojoj mu, nakon svih titula koje mu u oslovljavanju navodi, poručuje kako *Gramatiku* nije mogla zateći bolja sudbina nego da bude urešena Marmontovim imenom. Ponizno drži kako štivo o gramatičkim osnovama, o njihovoj sterilnoj i dosadnoj prirodi, jamačno neće imati vrijednosti koje bi privukle pozornoga, mudroga i hrabroga vojskovođu, ali također zna kako je general sklon suditi o stvarima po njihovim bitnim i stvarnim vrijednostima. Naime, poznavanje ilirskoga jezika vojvodi od Dubrovnika moglo bi biti korisno i možda potrebno za mnoge isprave i izvještaje, a knjiga koja ima za cilj sadržavati njegova pravila i s njime upoznati druge narode, može i ne biti sasvim nedostojna pozornosti Onoga koji zapovijeda hrabrim i vjernim narodima koji ga govore duž Jadrana (Pliško 2003: 14).

2.4. Appendinijeva razmišljanja o prirodi hrvatskoga jezika iz Uvoda *Gramatike*

U Uvodu Appendini na 22 (knjiške) stranice ostrašćeno izlaže svoje stavove o jeziku što ga opisuje dvostrukim superlativom u pridjevu *najsavršeniji*.³³ Riječi kojima započinje svoju *Gramatiku* – *La lingua Illirica è senza alcun dubbio una delle lingue le più interessanti dell’universo sotto qualunque aspetto ella si riguardi* – otkrivaju kako za autora nema dvojbe da je ilirski jezik, s bilo kojega gledišta ga promatrali, jedan od najzanimljivijih jezika na svijetu. Poslije ga opisuje pridjevima *najberićetniji* i *najplodniji* (*niuna avvene più ubertosa e seconda di questa*).

Uzimajući u obzir širi kontekst nastajanja *Gramatike*, danas se na Appendinijeva tumačenja o podrijetlu hrvatskoga jezika može gledati sa simpatijom. Smješta ga on u daleku prošlost, tumačeći kako ga je Jafetov sin, malo poslije potopa, rasprostro po golemim područjima kojima teče rijeka Istar³⁴, što su poslije bila znana pod imenom Velika Trakija. Prvi su govornici toga jezika bile kolonije ili narodi – Tračani – što su vladali cijelom Malom Azijom. Grčkom i njezinim otocima vladali su, prema Appendiniju, Trako-Makedonci, dok su Trako-Iliri s jedne strane prešli Jadran i došli do Lacija, a s druge su dosegнули podnožje Alpa i obalu Ligurskoga mora. Niže autor dalje imena i sudbine naroda: Trako-Dačani i Trako-Geti postali su strah svim narodima, Trako-Sarmati nazvali su se Skitima i Keltima, odnosno Kelto-Skitima, Kelto-Iberima i Kelto-Galima te su napučili zapadnu i sjevernu Europu. Prema toj podjeli raspoređuje i narode smatrajući da su imali zajednički jezik (onaj koji je na kraju dao hrvatski). Appendini jasno nabraja te narode: Goti, Vizigoti, Huni, Gepidi, Gaudi, Markomani, Vandali, Avari, Langobardi i Slaveni (Appendini 1838: III). Tu je teoriju iznio na prvoj stranici svoje *Gramatike*, navješćujući bez odgađanja kakvo nas zahtjevno štivo čeka prije negoli se, kao jezični istraživači (i/ili prevoditelji), domognemo srži: konkretnoga jezičnog opisa.

Nakon opisa zemljopisne rasprostranjenosti i s tim u odnosu naroda koji ga govore, valja navesti i pisce koje je, po pitanju jezika, držao uzoritima.

³³ Dvostruki superlativ doslovno prenosi izvorni izraz *il più perfetto*. Može se reći da je često ponavljanje toga Appendinijeva atributa u ovome radu stilski obilježeno jer je cijela *Gramatika*, čak i njezin središnji, analitički dio, protkan tim pridjevom: (*il più*) *perfetto*.

³⁴ Staro ime za Dunav.

Osim Svetim pismom i ostalim liturgijskim knjigama opčinjen je i raskošnom književnošću na narodnome jeziku uvrštavajući u nju, ovaj put sasvim opravdano, i prijevodnu književnost: grčke spjevove, satire, pastorage i ekloge, tragedije i ostale pjesme raznolikih tema i metričke. Ne propušta spomenuti ni dubrovačke frančezarije³⁵ i Goldonijeve prijevode, a onda prelazi na autore što su stvarali na narodnome jeziku: Držića, Menčetića, Vetranovića, Ćubranovića, Luvića, Mažibradića, Ranjinu, Zlatarića, Gundulića i Palmotića. Mjesto u Appendinijevu Uvodu našli su, kao jezični uzori, i Hektorović, Marulić, Kašić, Đurđević, Baraković i Zoranić.

Bio je dobro upoznat s leksikografskim prethodnicima, od kojih je najviše cijenio trodijelni rječnik (1801./1806./1810.) Dubrovčanina Joakima Stullija, no nije podcijenio ni ostale: Belostenčev latinsko-hrvatski rječnik *Gazophylacium seu Latino-Illyricorum onomatium aerarium*³⁶ iz 1740., četverojezični rječnik Andrije Jambrešića i Franje Sušnika *Lexicon latinum interpretatione illyrica, germanica et hungarica locuples* iz 1742., Mikaljino *Blaga jezika slovinskoga* iz 1649./1651., Della Bellin *Dizionario italiano, latino, illirico* iz 1728.³⁷ i Voltićev *Ričoslovník ilirickog, italijanskog i nimačkog jezika* iz 1803. godine.

Zanimljiv je i njegov zaključak kako je naš jezik jako koristan za jezikoslovne vježbe jer ima sličnosti s hebrejskim, grčkim i latinskim te njegove riječi uzimaju svi suvremeni drugi jezici, a toponomastika mu je zahvalna na prvim zemljopisnim imenima europskoga i azijskoga predjela (Appendini 1838: IV).

Kako je imao oštre suvremenike kritičare u pogledu smještanja našega jezika u širu jezičnu zajednicu, treba reći kako nije bio prvi s takvim tvrdnjama, nego je prihvatio stavove starih hrvatskih gramatičara, a iste su prihvatili i kasniji kolege (Kopitar i Babukić) te drugi europski učenjaci što su hrvatski jezik razumijevali kao glavni slavenski dijalekt iz kojega su se razvili svi ostali slavenski jezici.³⁸

Geneza naroda u Appendinijevo vrijeme nije bila potpuno jasna, pa mu se ne mogu zamjeriti maštovite podjele jezika unutar jezičnih skupina. Zato je *Gramatika*, osim niza javnih priznanja, doživjela i kritike. Neke su bile blage i ša-

³⁵ On ih navodi kao Molièreove prijevode, termin *frančezarije* kasnijega je postanja.

³⁶ *Gazofilacij ili riznica latinsko-hrvatskih riječi*.

³⁷ *Talijansko-latinsko-ilirski rječnik*, otisnut s drugdje spomenutom gramatikom (Della Bella 2006).

³⁸ Sanja Knežević u elektroničkoj inačici časopisa *Croatica et Slavica Iadertina*, Zadar, 2007: <https://vdocuments.mx/sanja-knezevic-nazivi-hrvatskoga-jezika-u-dopreporodnim-gramatikama.html>.

ljive, poput one pjesnika Đure Hiže, koji mu poručuje: „... tvrdit ćeš nam da se i vrag našim jezikom služio, kad je ono u raju zemaljskome napastovao Evu” (Seferović 2015: 312–313); druge će biti ironične – Josip Bersa će napisati kako je Appendinijevo poimanje rasprostranjenosti slavenskih jezika zasigurno laskalo njegovim domoljubnim prijateljima s kojima je često provodio večeri u raspravama oko jezičnoga podrijetla u kojima se zaključivalo kako su Grci i Rimljani podrijetlom Iliri, jednako kao što iz slavenskoga jezika, „kojega je dubrovačka grana hrvatskoga govora najplemenitiji predstavnik”, potječu svi europski jezici (Bersa 1941: 101–102; prema Pliško 2003: 39).

2.5. O slovomisu

Slovopis pripada zadnjemu dijelu velikoga Uvoda, odnosno ne čini samostalno poglavlje, no ima naslov *Rasprava o ilirskomu slovomisu (Trattato sull'ortografia illirica)* koji započinje na novoj stranici. Ta bi formalna značajka mogla krivo ukazati na Appendinijevo površnost u vezi s tim jezičnim područjem, pa je važno navesti kako je bio svjestan da je usustavljenje slovomisa i pravopisa nedvojbeni preduvjet za normiranje jezika. To iskazuje sljedećim riječima: „Ima jedna velika stvar koja nedostaje dalmatinsko-ilirskome dijalektu, a to je gramatika koja bi istovremeno ustanovila prava i postojana pravila pisanja i tvorbe za govornike, a upoznala bi i strance s jezikom te bi pridonijela prepoznatljivosti i slavi njegovih pisaca i njegova naroda.” (Appendini 1838: IX).

Ne pokušava razriješiti slovomisno nejedinstvo književnojezičnih krugova duž obale i šire, nego na šesnaest stranica daje detaljan opis onodobnih zapisivačkih navika pokušavajući iznijeti različite načine zapisa koji ovise o zemljopisnome području.

Napominje kako je velik problem *ilirskoga* jezika nejedinstven slovo- i da je situacija u Dalmaciji po tome pitanju najgora moguća jer je latinicom nemoguće zapisati sve hrvatske glasove. Poteškoću oprimjeruje zapisom leksema *žena* i *zašto* u Đurđevića (*ſcena, ſaſcto*) i u Della Belle (*xena, zaſcto*), uz osvrt o tiskarskim pogreškama koje su izdanja tih autora imala. Po njemu bi se svi pisci trebali složiti oko istoga načina zapisivanja jer da „kako gradovi, ilirski narodi i Dalmatinci mogu međusobno komunicirati ako Bosanci i Hrvati rabe različit pravopis i ako dalmatinski gradovi pišu bez utemeljenih i detaljno razrađenih pravila?” (Appendini 1838: XVI).

Onaj tip jezika na kojemu su napisana najbolja književna djela, trebao bi, prema Appeniniju, biti uzor za slovopisno jedinstvo, a za njega je to dubrovački dijalekt, kao što je za grčki jezik atički, a za talijanski jezik toskanski dijalekt.

Ističe i važnost poznavanja naglasnoga sustava te manjkavost dotadašnjih gramatika po tome pitanju (izuzima Della Bellinu) te smatra kako je cirkumfleks najvažniji naglasak jer produžuje slog.

Dok dosadašnje misli iznosi u glavnome dijelu Uvoda, pod naslovom *Rasprava o ilirskoj ortografiji*, slijedi konkretniji opis koji započinje popisom nazivā slova, njihova oblika, zvuka, njihove podjele i izgovora – što smatra temeljem pisanja i govorenja.

Nakon podnaslova *Latinica prilagođena ilirskom jeziku*, pod kojim niže tiskane (velike i male) latinične grafeme, daljnji opis temelji na podjeli na vokale i konsonante. Pritom detaljno opisuje izgovor dajući strancima savjet da vokale izgovaraju otvoreno. Nakon osnovnih vokala, pod naslovom *Dvoglasni*, obavještava kako ih Iliri zapravo nemaju, osim što se takvima može smatrati spoj vokala *ie* koje Dalmatinci izgovaraju kao *i* pa *e* propuštaju zapisati, dok Dubrovčani vokal *i* zamjenjuju konsonantom *j* (*blid/blijed; misez/mjesez*).³⁹ Neki dalmatinski pisci takve riječi zapisuju dvostrukim *ij* tako što dubrovačko *e* zamjenjuju konsonantom *j* – *lijp, nijsam* – jer to, prema Appeniniju, i odgovara stvarnomu njihovu izgovoru.

Poseban naslov posvećuje slovu *a* koje prethodi slovu *r* i savjetuje da se izgovara gotovo kao *e*.⁴⁰ Samoglasnik *i* ispred suglasnika ili uz neki drugi samoglasnik ne tvori slog i piše se uvijek kao samoglasnik (*i/iti, prie*); samoglasnik *u* može stajati ispred, između i iza suglasnika, čest je nakon samoglasnika, kadšto tvori i slog (*upârtiti-se, bliŕu, put, priuŕeti*); ne daje na izbor međusuglasničko bilježenje suglasnika *j* (*nije/nie*) osim u pjesničkome jeziku kad je u pitanju kraćenje sloga, a u oblicima preterita prošloga glagola *biti* prednost daje inačici s jednim samoglasnikom (*ti bi*) iako donosi i potvrde s drukčijim rješenjem: *ti bji*. Glasove */a/ i*

³⁹ U navođenju primjera što se nalaze u poglavlju o slovopisu vjerno prenosimo Appeninijev zapis, osim bilježenja naglasaka (kad tema opisa nisu naglasci).

⁴⁰ Dalje pokušava razjasniti: „Glas *a* koji u pojedinim ilirskim riječima pisanim latinskim slovima prethodi glasu *r* kad mu slijedi koji drugi konsonant – u glagoljičkome se *i* u ćirilichnome pismu piše kao *e* – i pod utjecajem jačine što mu je daje konsonant nakon *r* izgovara se posebnim zvukom koji jednako sličí glasu *a* i glasu *e*. Ne bih znao reći zašto su prvi zapisivači ilirskoga jezika latinskim slovima taj *e* preokrenuli u *a* te zašto su ih u tome slijedili i oni koji su znali da je to loše rješenje. Ta je navika već odavno zaživjela pa ćemo i mi, povedeni primjerom Đurđevića i Della Belle, prigrliti to *a*, bilježeći ga znakom – *â*, koji će ukazivati na ono *â* koje se izgovara gotovo kao *e*, odnosno, ako je precizno izgovoreno, a to znači zapravo površno, zvući kao u riječima *svârha* ‘kraj, cilj’, *sârze* ‘srce’, *bârsetan* ‘bršljan’, *gârliti* ‘grliti.’” (Appellini 1838: 24–25).

/i/ u genitivnoj dužini Appendini odlučuje bilježiti jednostruko, ali navodi kako mnogi pišu drukčije: *vlastelaa, mislostii*.

Odjeljak o suglasnicima otvara glasovima koji imaju jednak zvuk kad ih izgovaraju Hrvati i Talijani (/b/, /l/, /m/, /n/, /p/, /r/, /s/, /t/). Nastavlja općim pravilima o udvojenim suglasnicima (što je bio tadašnji način ukazivanja na kratkoću prethodnoga suglasnika: *krunna, bukka*), a potom detaljno opisuje glasove koji se jednako pišu, a drukčije izgovaraju – pod zajedničkim podnaslovom *O suglasničkim skupinama* – gdje prikazuje način bilježenja glasova /č/ (<c + hi/hja/hje/hjo/hju> ili dočetno: <ich>), /ć/ (<ci>, <ce>), /đ/ (<dj>), i ondje gdje nije ishod jotacije, te <gh/ghj>, /š/ (<sc(t)>) i /ž/ (<[c]>). S obzirom na prostorna ograničenja, ovdje će se naglasak staviti na one dijelove Appendinijeva tumačenja koji odskaku od tradicionalnih ili su netočni.

Teško mu je opisati razliku u zvuku i artikulaciji glasova /ć/ i /č/, pa savjetuje da se to nauči iz „učiteljeve žive riječi”. Za glas /f/ kaže kako mu izgovor varira od govora do govora pa Dubrovčani kažu *Frano* i *Filip*, dok „seljaci izgovaraju [Vrano/Prano] i [Bilip/Pilip]”. Gdješto se i *hv* izgovara i piše *sf* i *f*: *sfeti, fastati*. Čitanje skupina sa slovom *g* oprimjeruje riječima *ghisdav, dighnuti* i *Bogh* za izgovor [g], no ne objašnjava kad se i zašto se isti taj spoj izgovara kao [đ] u riječi *poghi* te zašto je u dočetu riječi potrebno dodatno *h* kako bi se suglasnik izgovorio kao [g]. S obzirom na to da se u talijanskome jeziku slovo *h* ne izgovara, očekivano je njegovo tumačenje kako se u hrvatskome, posebno u dubrovačkome, *h* izgovara guturalno, i to tako da je na početku riječi jače nego u dočetu (*hljeb, kruh*) te da se gdjegdje u Hrvatskoj i Dalmaciji ne izgovara nikako (*ocju*⁴¹, *laditi se*). Za suglasnik *j* kaže kako se nalazi uvijek uz samoglasnike, na svim pozicijama (oprимjeruje *s jadan, ubijaju, tvoj*) te dodaje kako <j> stoji za dočetno *i* u glagolskim oblicima koji traže razlikovnost: *on gljubj* (aorist) / *on gljubi* (prezent), odnosno uvijek u aoristu: *ti ucj, on ucj*.⁴²

Appendini tumači razliku između okrugloga/kratkoga <s> i kurzivnoga/dugoga <[s]>, oprimjerujući ih riječima *san, sidro*, odnosno [lato, ra]log. Pokušava pobliže objasniti o kakvu se izgovoru radi premda je to suvišno jer isti izgovor imaju i Talijani u primjerima (koje i sam navodi) *misura, sbattere*. Ta se njegova potreba može objasniti činjenicom da u njegovu materinskome jeziku grafem <z>

⁴¹ Zbog specifičnosti teme koja se u ovome ulomku opisuje, u primjerima se prenosi izvorni slovoпис.

⁴² Pritom Appendini čini i pogreške koje dodatno otežavaju razumijevanje njegovih uputa: za aoristni oblik navodi *goj* i *doi* bez zamjedbe o razlici.

predstavlja izgovor [c] ili [ʒ], ovisno o poziciji ili o dijalektnoj inačici te da se u njegovu jeziku <s> u nekim pozicijama ili u nekim govorima izgovara [z] itd.⁴³ Appendini spominje kako su Mikalja, Đurđević i Della Bella za grafem <z> prilagodili ilirsko <ʒ> u <ʃ>, a Dalmatinci i Slavonci pišu <z> (*jezik*). Inačicu <ʃ> preferira jer grafem <z> već služi za pisanje glasa /c/.

Slovopisnom značajkom drži i zamjenu *v – f – b* u riječima *svak – sfak, vrijeme – brijeme*, a tumači je u sklopu opisa slova *v*.

Osim što netočno poistovjećuje izgovor grafema <z> u *zjenna* i *stariza*, krivo opisuje taj izgovor tvrdeći da je jednak izgovoru talijanskoga <z> u *zero* i *zanza-ra* (gdje se ono, zapravo, izgovara kao [dʒ]).

Dvoslove i troslove naziva suglasničkim skupinama te tim riječima ispisuje i naslov (*Dell'unioni di più consonanti*), nakon kojega slijedi podnaslov o općim pravilima udvajanja u kojima tumači kako se suglasnik udvaja ondje gdje je prethodni samoglasnik kratak (*ljetto, bukka*), što često ima i razlikovno obilježje (*ratt* 'oružani sukob' naprema *rat* 'rt'). Skupinu <kv> (*zarkva, kakva*) netočno opisuje izgovorom talijanskoga <q> (jer se *quale, quando*, zapravo, izgovara [kua], [kuando]); skupinu <ch> tumači izgovorom [č] (*macka*); slijed <gn> izjednačuje s talijanskim izgovorom istoga dvoslova: hrv. *pomgna* / tal. *magnifico*, dodatnim slovom *h* rješava izgovor [gnj] – <ghgn> (*oghgna*); dvoslov <sc> i troslov <sct>, dodatno prikazan u višeslovnim kombinacijama <scja>, <sce>, <sci>, <scjo>, <scju> te <scta>, <scte>, <scti>, <scto>, <sctu> poistovjećuje s izgovorom u riječima *slušati* i *naš, našemu*; izgovor dvoslova <[c]> oprimjeruje riječima *scena, [c]ivjeti* te daje istovjetnicu što je rabe Dalmatinci i Hrvati (misli na kajkavce) – *x (xena, xivjeti)*, ali i venecijansku inačicu *la xe finita*.

Pod naslovom *O nekim slovima što su ih Dalmatinci bezrazložno prihvatili za točan ilirski naglasak* tumači kako su Dalmatinci, bivši Mlečani⁴⁴, za mnoge riječi preuzeli venecijanski izgovor, pa leksem *duša (dussa)* izgovaraju s umekšanim nepčanikom te ga pišu dvoslovom <ss> umjesto, kao Dubrovčani, troslovom <scj> (*duscja*) – sve analogijom na venecijansko *lassar* naprema tali-

⁴³ Zvučna opreka /s/ i /z/ u talijanskome jeziku gotovo nema razlikovnu funkciju. Rijetke su iznimke tipa */pre'sento/* od *presentire* < *pre+sentire* 'predosjetiti' naprema */pre'zento/* od *presentare* 'predstaviti' Izgovorne razlike (/s/ i /z/ za međusuglasničko <s>) drže se lokalnim inačicama.

⁴⁴ Izražava se tako misleći na to da su dugo bili pod mletačkom vlasti.

janskomu *lasciare*.⁴⁵ Ne razlikuju, nadalje, bilježenje fonema /č/ i /c/ jer riječi *čovjek* i *ptica* zapisuju istim grafemom <ç> (*čovjek, ptiča*)⁴⁶, a bolje bi im bilo da ih pišu sa <cj> (*cjovjek, cjoban*). Nejasno je njegovo tumačenje kako se Hrvati (misli na kajkavce) i Istrani pridružuju Dalmatincima kad <c> izgovaraju kao Nijemci <z>, naprimjer u riječi *činiti* (*ciniti*), a <cs> izgovaraju kao Rimljani <c>, naprimjer u riječi *čekati* (*csekati*). Zatvara problematiku isticanjem uzoritih gramatičara, Đurđevića i Della Belle, i uzorita govora, bosansko-dubrovačkoga, u kojemu se takve riječi zapisuju jednostavnim <c>.

Razglobu nastavlja podnaslovom o načinu zapisivanja glagolskih imenica. Na primjeru riječi *proštenje* i *ufanje* objašnjava kako ih Della Bella zapisuje s dočetnim *-nje*, a Đurđević s dočetnim *-gne*. U suvremenome jezikoslovlju to je pitanje tvorbe i najčešće se tumači tvorbom na osnovi glagolskoga pridjeva trpnoga (*strpljen+je*), no Appendini ga promatra kao slovoписno i priklanja se Đurđevićevu rješenju koje je njemu kao Talijanu bilo bliže.

U preposljednjemu potpoglavlju opisuje naglasak, pri čemu se u potpunosti priklanja Della Belli, pa će se ovdje opisati najosnovnije crte. Preuzima tronaglasni sustav i znakove kojima se bilježi: akut, cirkumfleks i gravis. Gravis (teški naglasak) opimjeruje riječima koje zapisuje kao *pàs, tih* i *ponòsno*; za akut (oštri naglasak) navodi primjere: *táki, djevójčica, millós*; a za cirkumfleks (zavinuti, no on ga bilježi ravnom crtom) daje primjere poput *rūka* i *brāda*. Podsjeća da u hrvatskome jeziku naglasak ima razlikovnu službu (*sūd – sūda* ‘sud’ / *sūd – sūda* ‘vaza’; *imàh* kao imperfekt / *imáh* kao aorist).

Raspravu o slovoписu zatvara podnaslovom o izostavniku. U stopu slijedi Della Bellu, pa zapaža kako ga ilirski pjesnici zbog metričke kadšto ispuštaju (*tebi-s’ cini*). Appendini likove *ka* i *sa* vidi kao osnovne pa kaže kako u govoru i u pismu otpada *a* u prijedloga *ka* i *sa* (*k’ Petru, s’ tobom, k’onomu*). Iznimkom prikazuje stabilnost glasa *a* kad iza prijedloga slijedi riječ s početnim *s* (*sa sviem sarzem*).

⁴⁵ Opreka venecijansko – talijansko preuzeta je iz izvornika.

⁴⁶ Velika je vjerojatnost da bi (i suvremeni) govornici venecijanskoga govora to izgovorili jednakim glasom, na razmeđu fonema /č/ i fonema /c/ (npr. u *ciapar, ciesa, ciacola* slično kao u *zalo, zo, zogo*).

3. Zaključak

Iz navedenoga valja zaključiti kako Appendinijeva *Gramatika* opsegom bitno odskaae od dotadašnjih priručnika iste vrste. To znači da je u njoj veća mogućnost pogreške, ali i visoka obavijesnost. Svako promatranje jezičnih elemenata s motrišta koja odstupaju od suvremenih jezikoslovnih pogleda proširuje vidike, pa i tad kad su neutemeljena ili nefunkcionalna, ta neobična očista bistre analitički um, potiču na preispitivanje uspostavljenih pravila, što potonjima uvelike ublažava imanentni im dogmatski karakter. Zato priručnicima iz toga razdoblja lako opraštamo netočnost jer znamo da nisu plod površnosti, već sastavni dio početaka jezične standardizacije.

U svojem Uvodu i autor ograđuje od očekivanih kritika zaključujući kako, naprimjer, udžbenici iz filozofije među trideset naslova tek na kraju imaju jedan dobar udžbenik. Ne dvoji o svrhovitosti svojega poduhvata i zadovoljan je zbog prilike i obveza zadubljanja u učenje jezika i posljedično upoznavanje fizičke i duhovne prirode naroda koji se njime služi. U takvu se istraživanju, prema Appendiniju, otkriva nezamislivo mnogo filozofije naroda i to je nagrada za trud uloženi u opisivanje jezika koji još uvijek ne posjeduje gramatičke priručnike ili su oni nedovoljno dobri. Vrijedi ponoviti kako je taj trud drugdje u Uvodu opisao kao najteži, najsterilniji i najdosadniji od svih književno-jezičnih dugogodišnjih poslova, a uzoritima je u tome smislu smatrao Ignjata Đurđevića⁴⁷ i izvjesnoga (pokojnoga) patera Matteia.⁴⁸

Tvrđi uvjereno kako „ilirski jezik još uvijek nije dovoljno bogat lošim gramati-

⁴⁷ U izvorniku to glasi: „un tal lavoro il più difficile, sterile e noioso di tutti i lavori letterari molti e molti lustri di sua vita” (Appendini 1838: X–XI). Nastavlja tu tvrdnju navođenjem dvaju uzoritih u tome poslu. Prvi je „opat Đurđević” – tim izrazom spominje dubrovačkoga baroknog pisca, prevoditelja i povjesničara Ignjata Đurđevića, kojemu se u to vrijeme pripisivala Della Bellina *Gramatika* premda je Appendiniju poznato samo to da ju je Đurđević revidirao, no navodi ga kao uzor u gramatičarskome poslu smatrajući ga najboljim poznavateljem ilirskoga jezika. Možda se nespretno izrazio misleći na Đurđevića kao tvorca jezika, a njegova djela kao uzornu građu ili korpus za jezičnu standardizaciju.

⁴⁸ Appendini (1838: XI) tvrdi kako je taj gramatičar i pisac u svoju gramatiku uložio trideset godina i ne zna se u čije je ruke ona došla nakon njegove smrti te je vjerojatno da nikad neće ugledati svjetlo dana. Autorovo navođenje ovoga gramatičara nije rasvijetljeno, točnije, literatura to ime ne spominje. Lako je odbaciti vjerojatnost da se moglo raditi o piscu kajkavskih gramatika Josipu Matijeviću jer je on u to vrijeme bio još živ, dok za Splitsanina Matiju Matulića Albertija nema podatka da je sastavio gramatiku (Pliško 2003: 42). Potonji bi izostanak podatka mogao biti upravo dokaz kako je Appendini opravdano strahovao, da ga Appendini nije spominjao s inicijalom *P.* ispred imena, što je bila onodobna kratica za *pater (P. Mattei)*. Ako se, pak, nije radilo o spomenutoj kratlici, ta osoba svakako nije spomenuti Splitsanin jer prezimenu Alberti u stvarnosti ne prethodi ime s početnim *p.*

kama” te dodaje kako njegova „gramatika taj broj povećava pa će jednoga dana možda poslužiti za izrađivanje jedne dobre”, što on „želi više od svega” (Appendini 1838: X).

Detaljan opis glasova i znakova koji ih predstavljaju gdjekad izgleda pretjerano. Stoga valja naglasiti kako je Appendini talijanskim uhom opisivao hrvatski izgovor, vrlo detaljno i marno. Pritom je pokušavao uzeti u obzir višestrukosti dijalektnih ostvaraja talijanskoga jezika (venecijanski, rimski) i hrvatskoga jezika (dubrovački, bosanski, dalmatinski, istarski i kajkavski) – kako po pitanju izgovora tako i po pitanju slovomisa. Poznavateljima isključivo standardnih inačica dvaju jezika moglo bi se činiti kako je ponegdje i pogriješio, no češće je riječ bila o istančanome opažanju, naprimjer kao kod opisa izgovora nepčanika, gdje uviđa kako venetski izgovor uvelike utječe na način zapisivanja hrvatskoga jezika.

Appendinijevo tumačenje jezičnih pitanja, pogotovo slovomisnih, bilo je relevantno znajući da je bio na čelu povjerenstva koje je imalo za zadatak urediti grafijsko pitanje. Na inicijativu austrijske Pokrajinske vlade 1820. godine u Zadru se raspravljalo o tome kako ukloniti razlike između dalmatinskoga i dubrovačkoga slovomisa (Badurina 2012: 78).⁴⁹

Svjesnost o vlastitoj pogrešivosti Appendinija svrstava u skupinu učenjaka visoke svijesti i velike odgovornosti. Zbog toga je njegova *Gramatika* odavno uvrštena u popis relevantne građe za povijesnojezična istraživanja.

Osim što su elementarne za povijesno-kroatističke spoznaje, gramatike hrvatskoga jezika ispisane rukom stranca pružaju i vrijedne obavijesti u području metodologije poučavanja hrvatskoga jezika za strance, kao i u istraživanjima iz dodirnoga jezikoslovlja i u pragmalingvistici. Subjektivnost Appendinijeva doživljaja našega jezika, tako, brusi objektivnost pri pronicanju znanstvene istine, što je temeljna zadaća svakoga istraživača.

⁴⁹ Nadalje iz istoga izvora: „Valja spomenuti važnije zaključke spomenute komisije. Ponajprije, grafem *ç* (slovo s podrednim diakritičkim znakom) za bilježenje fonema /č/. Potom, iako su svjesni nedostataka dvoslova *ch* za fonem /č/, ipak ga zadržavaju, ističući njegovu veliku zastupljenost, ponajviše u dočetcima slavenskih prezimena *ich* (-ič). Utvrđeni su i dvoslovi *lj* i *nj* za foneme /l/ i /n/, što je neosporan napredak u odnosu na prijašnja višeslova rješenja *gl* i *gli* te *gn*, a čime je oslobođen grafem *g* za zapisivanje fonema /g/. Spomenu li se još jedinstveni znakovi *f* za fonem /š/ i *x* za fonem /ž/ te ustaljivanje znakova *c*, *h* i *s* za foneme /c/, /h/ i /s/, jasno će biti kako se radi o stabilnome slovomisnom sustavu (koji će poslije biti prihvaćen u gotovo cijeloj Dalmaciji, osim u Dubrovniku i u Kotoru.”

Izvor:

APPENDINI, FRANCESCO MARIA. ³1838. *Grammatica della lingua Illirica compilata dal Padre F. M. Appendini, superiore dell'ordine delle scuole pie*. Terza edizione. Francesco Martecchini. Dubrovnik.

Literatura:

ALIGHIERI, DANTE. 1865. *Commedia*. Pretisak. Ur. Tommaseo, Niccolò; Pagnoni, Francesco. Milano.

APPENDINI, FRANCESCO MARIA. 1802. *Notizie storico-critiche sulle antichità, storia e letteratura de' Ragusei 1*. A. Martecchini. Dubrovnik.

APPENDINI, FRANCESCO MARIA. 1803. *Notizie storico-critiche sulle antichità, storia e letteratura de' Ragusei 2*. A. Martecchini. Dubrovnik.

Appendini, Francesco Maria. 1983. *Hrvatski biografski leksikon*. Leksikografski zavod Miroslav Krleža. Zagreb. <http://hbl.lzmk.hr/clanak.aspx?id=794> (pristupljeno 19. prosinca 2019.).

BADURINA, LADA. 2012. Hrvatski slovopis i pravopis u predstandardizacijskome razdoblju. *Povijest hrvatskoga jezika / Književnost i kultura devedesetih: Zbornik radova 40. seminara Zagrebačke slavističke škole*. Ur. Mićanović, Krešimir. Zagrebačka slavistička škola. Zagreb.

BERSA, JOSIP. 1941. *Dubrovačke slike i prilike 1800. – 1880*. Matica hrvatska. Zagreb.

DELLA BELLA, ARDELIO. 2006. *Istruzioni grammaticali della lingua illirica*. Pretisak izdanja iz 1728. Ur. Znika, Marija. Prev. Sironić Bonefačić, Nives. Studija: Gabrić Bagarić, Darija. Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje. Zagreb.

FORTIS, ALBERTO. 1774. *Viaggio in Dalmazia*. Alvise Milocco, all'Apolline. Venezia.

FRANIĆ, IVANA. 2005. *Mjesto dubrovačkih rukopisnih rječnika iz prve polovice osamnaestoga stoljeća u hrvatskoj leksikografiji (Dictionarium latino-illiricum Đure Matijaševića i Vocabolario italiano-illirico Lovre Cekinića)*. Doktorski rad. Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu. Zagreb. 224 str.

JOZIĆ, ŽELJKO i dr. 2013. *Hrvatski pravopis*. Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje. Zagreb.

KAŠIĆ, BARTOL. 2002. *Osnove ilirskoga jezika u dvije knjige*. Pretisak izdanja iz 1604. Prev. Perić Gavrančić, Sanja. Studija: Gabrić Bagarić, Darija. Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje. Zagreb.

KATIČIĆ, RADOSLAV. 1999. *Na kroatističkim raskrižjima*. Hrvatski studiji – Biblioteka Croaticum. Zagreb.

LETO, MARIA RITA. 1992. La “fortuna” evu in Italia della poesia popolare serbocroata dal Fortis al Tommaseo. *Europa orientalis* 11/1. Università di Salerno. 109–150. <http://www.europaorientalis.it/uploads/files/1992%20n.1/1992%20n.%201.5.pdf> (pristupljeno 12. prosinca 2019.)

LOVRIĆ, IVAN. 1776. *Osservazioni di Giovanni Lovrich sopra diversi pezzi del Viaggio in Dalmazia del signor abate Alberto Fortis coll'aggiunta della vita di Sočivicza*. Venečija.

LHP = *Leksikon hrvatskih pisaca*. 2000. Ur. Nemeč, Krešimir. Školska knjiga. Zagreb.

MAŽURANIĆ, ANTUN. 2008. *Slovnica hervatska*. Pretisak izdanja iz 1859. Predgovor: Katičić, Radoslav. Pogovor: Brlobaš, Željka. Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje. Zagreb.

MIKALJA, JAKOV 2008. *Gramatika talijanska ukratko ili kratak nauk za naučiti latinski jezik*. Pretisak izdanja iz 1649./1651. Popratna studija: Gabrić Bagarić, Darija; Horvat, Marijana. Transkripcija: Horvat, Marijana. Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje. Zagreb.

MIKALJA, JAKOV. 2011a. *Blago jezika slovinskoga ili slovník u komu izgovaraju se riječi slovinske latinski i dijački*. Pretisak. Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje. Zagreb.

MIKALJA, JAKOV. 2011b. *Blago jezika slovinskoga: transkripcija i leksikografska interpretacija*. Ur. Gabrić Bagarić, Darija. Prir. Gabrić Bagarić, Darija; Horvat, Marijana; Lovrić Jović, Ivana; Perić Gavrančić, Sanja. Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje. Zagreb.

MULJAČIĆ, ŽARKO. 1962. Dalmatski elementi u mletački pisanim dubrovačkim dokumentima 14. stoljeća. Prilog ragužejskoj dijakronoj fonologiji i dalmatsko-mletačkoj konvergenciji. *Rad JAZU* 327. 237–380.

PLIŠKO, LINA. 2003. *Hrvatska gramatika Francesca Marije Appendinija*. Doktorski rad. Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu. Zagreb. 289 str.

SEFEROVIĆ, RELJA. 2015. Politička retorika Francesca Marije Appendinija pred kraj Republike. *Anali Zavoda za povijesne znanosti HAZU* 53/2. 311–349.

SEFEROVIĆ, RELJA. 2007. Pedagoški pogledi Francesca Marije Appendinija prilikom otvorenja dubrovačke gimnazije. *Latina et Graeca* 12. Institut za klasične jezike i antičku civilizaciju. 35–54.

TAFra, BRANKA. 2006. Značenje narodnoga preporoda za hrvatski jezik. *Croatica et Slavica Iadertina* 2/2. 43–55.

VEKARIĆ, NENAD. 1997. Prijedlog za normiranje dubrovačkih imena i prezimena iz povijesnih vrela. *Radovi Leksikografskog zavoda Miroslav Krleža* 6. 17–26.

VOJNOVIĆ, LUJO. 2009. *Pad Dubrovnika*. Pretisak. Ur. Ćosić, Stjepan. Fortuna. Zagreb.

Discussion on Nature and Orthography of the Magnificent Croatian Language – Appendini’s *Grammatica della lingua illirica* from 1808

Abstract

Francesco Maria Appendini was an Italian Jesuit who adopted the Republic of Ragusa as his own country. He was appointed professor of rhetoric at the Scolopi College. In 1808 he published *Grammatica della lingua illirica*, Grammar of the Croatian language (at that time named Illyrian), which he wrote following the norms of the written Stokavian literature and existing lexicographical works. His Grammar is based on the Dubrovnik (Ragusa) dialect which he recommended as the norm for the Illyrian standard language. The preface is an apology of the Illyrian language and a list of major Slavic “dialects” (Russian, Polish, Bohemian, Illyrian). Appendini gives a critical survey of his predecessors – grammarians and lexicographers (Kašić, Della Bella, Tadijanović, Reljković, Lanosović, Jurin, and Voltić) and proposes a unified orthography. The first edition of his Grammar had 360 pages, divided into two parts, and its greatest value lies in the most extensive pre-Renaissance syntax. It was the subject of controversy as it was both criticized and praised by his contemporaries and as a language manual, it was popular for at least forty years. The paper describes Appendini’s understanding of the Croatian language and the presentation of its orthography. The author of the Grammar described Croatian pronunciation, as heard by an Italian, in detail. In doing so, he tried to take into account the multiplicity of dialectal achievements of the Italian language (Venetian, Roman) and the Croatian language (Dubrovnik, Bosnian, Dalmatian, Istrian, and Kajkavian) – both in terms of pronunciation and spelling. Appendini’s interpretation of orthography issues was relevant as he was the Head of the Commission appointed by the Austrian District Government in Zadar in 1820 and he task of the Commission was to regulate the orthographic issues.

Discussione sulla natura e sulla grafia della magnifica lingua croata – *Grammatica della lingua illirica* (1808) di Appendini

Riassunto

Francesco Maria Appendini è un italiano di Dubrovnik, uno dei tanti che, con la visione di stabilire la lingua croata, l’ha, per cominciare, descritto. Subito dopo che la Repubblica di Dubrovnik passò sotto il dominio francese, nel 1808 pubblicò la grammatica della lingua croata (all’epoca detta *illirica*): *Grammatica della lingua illirica*, per introdurre al mondo la lingua più perfetta di tutte al mondo. È stato preceduto da altre grammatiche stokaviane (Kašić, Della Bellina, Tadijanović, Reljković, Lanosović, Jurin e Voltić), quindi ha avuto l’opportunità di scegliere modelli dei quali ha scelto Kašić e Della

Bella. La prima edizione della *Grammatica* ha 329 pagine ed è suddivisa in due parti. Il suo valore maggiore sta nell'ampia sintassi, la più vasta delle grammatiche croate compilate nel periodo prima della standardizzazione. È stata pure oggetto di controversie – critiche e lodi dei suoi contemporanei – ma, da manuale di lingua, è stata in uso per almeno quarant'anni. Nell'articolo si descrive l'atteggiamento di Appendini verso la lingua croata e verso la sua grafia. L'autore ha cercato in dettaglio e obiettivamente di descrivere la pronuncia da parte di un parlante italiano, prendendo in considerazione i vari dialetti italiani (veneziano, romano) e croati (raguseo, bosniaco, dalmata, istriano e kaikaviano) – entrambi in termini di pronuncia e grafia. La sua argomentazione sulla questione della grafia era rilevante sapendolo a capo della commissione stabilita per regolare la questione grafica che è stata formata su iniziativa del governo provinciale austriaco, nel 1820 a Zara.

Ključne riječi: dopreporodne gramatike hrvatskoga jezika, Frano Marija Appendini, genetska pripadnost i priroda hrvatskoga jezika, dubrovački govor, slovomis

Keywords: prestandard Croatian grammars, Francesco Maria Appendini, genetic affiliation and nature of the Croatian language, Dubrovnik dialect, orthography

Parole chiave: grammatiche croate del periodo prima della standardizzazione, Francesco Maria Appendini, affiliazione genetica e natura della lingua croata, dialetto raguseo, grafia

